

ארדואן קובע עובדות בשטח: ניסיון לשינוי פרדיגמה לפתרון סוגיית קפריסין

גליה לינדנשטראוס ורמי דניאל | 28 ביולי, 2021 | גיליון 1502

הסכסוך בין היוונים-קפריסאים והטורקים-קפריסאים הוא בין הסכסוכים הממושכים ביותר, שעד כה כשלו מאמצי הקהילה הבינלאומית לפתור. בשנה האחרונה גוברות הקריאות מצד אנקרה לשנות את הפרדיגמה לפתרון הסכסוך, מהסדר פדרטיבי להסדר של שתי מדינות. התפתחויות שנרשמו בביקור שערך באי באמצע יולי נשיא טורקיה חזקו את החשש היווני-קפריסאי משינוי המדיניות הטורקית, ולמעשה מכך שצפון האי יסופח לטורקיה וששליטתם על דרום האי תהיה בסכנה. קפריסין הפכה לשותפה קרובה של ישראל בעשור האחרון ולכן יש לירושלים עניין רב בנעשה באי. מעבר לכך, שליטה טורקית מחוזקת באי תלווה בפתיחתם של בסיס אווירי ובסיס ימי טורקיים בצפון - התפתחויות שתהיינה להן משמעויות גם על מרחב התמרון הישראלי.

בשנה האחרונה גברה הנחישות של אנקרה לשנות דרך מעשים בשטח את הפרדיגמה לגבי פתרון הסכסוך בין היוונים-קפריסאים לטורקים-קפריסאים. המאמצים הבינלאומיים לקדם פתרון לסכסוך בקפריסין, לאחר חלוקתה דה-פקטו ב-1974, היו בכיוון של איחוד מחדש במתכונת פדרלית. אולם מאז אוקטובר 2020, כפי שהשתקף בהצהרות חוזרות מצד אנקרה, הדגש הוא שיש לשנות את הפרדיגמה לכיוון של פתרון של שתי מדינות. במהלך ביקורו בצפון קפריסין של נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, שנערך ב-19-20 ביולי, הצהירו הוא ומנהיג קפריסין הטורקית, ארסין טטאר, כי יפתח לשימושים אזרחיים חלק קטן מעיירת הרפאים ורושה, המוגדרת היום כשטח צבאי. מבחינה זאת, שינוי המדיניות הטורקית כלפי ורושה, אשר הטורקים-קפריסאים שמרו עליה שנים רבות כקלף מיקוח מול היוונים-קפריסאים, היא חלק מהניסיון הטורקי לשינוי רחב יותר של הפרדיגמה לגבי פתרון הסכסוך באי.

העיירה ורושה, הנמצאת בפאתי העיר פמגוסטה, הייתה מוקד הנופש המרכזי בקפריסין לפני 1974. עיירת הנופש משכה אליה בין היתר ידוענים רבים וזכתה לכינוי "לאס וגאס של הים התיכון". תושביה היוונים ברחו ממנה ב-1974 עקב הפלישה הטורקית לאי. הטורקים החליטו להשאיר את העיירה הנטושה כשטח צבאי סגור. שתי החלטות של מועצת הביטחון, ב-1984 וב-1992, קראו להשיב את הנכסים בעיירה לבעליהם המקוריים ולהעברתה לניהול האו"ם, אך הצד הטורקי לא נשמע להחלטות. ברעיונות פדרטיביים שהוצעו לגבי פתרון

הסכסוך באי, הוצע שהיא תחזור לשליטה יוונית-קפריסאית. לאורך השנים, מבניה הנטושים היו עדות לקושי הכרוך בקידום פתרון לסוגיה הקפריסאית. באוקטובר 2020 החליט הצד הטורקי לפתוח את החופים באזור למבקרים, ובכך סלל את הדרך להחלטה בדבר פתיחה חלקית של העיירה ולקידום רעיון החלוקה לשתי מדינות. אף שהצד הטורקי מציע פיצויים לבעלי הנכסים היוונים-קפריסאים, המדיניות הנוכחית מהווה נסיגה מהסכמות שגובשו בסבבי משא ומתן קודמים בין הצדדים, שלפיהן העיירה תחזור להיות בחלק שעליו שולטים היוונים-קפריסאים.

הגם שפתרון פדרטיבי הוא מאתגר, הרי שברעיון "שתי המדינות" כפתרון לסכסוך בקפריסין גלומות מספר בעיות מרכזיות: גודלו המצומצם של האי יעשה פתרון כזה קשה ליישום; האי כולו מוגדר ככזה שצורף לאיחוד האירופי ב-2004, ולכן זהו מכשול לחלוקתו. בעיה נוספת היא, שליוונים-קפריסאים אין למעשה ערובה לכך שאנקרה לא תספח בהמשך את החלק הטורקי. גם מדינות שכנות נוספות חוששות שהחלוקה היא רק צעד ראשון לפני סיפוח הצד הצפוני של האי לטורקיה. מנגד, גובר חוסר הסבלנות הטורקית בעקבות אי-ההגעה לפתרון מדיני. ב-2004 נערך משאל עם לגבי תוכנית אנאן, שהציעה דרך לאיחוד פדרלי. הטורקים הקפריסאים תמכו בה ברוב גדול, בעוד היוונים-קפריסאים דחו אותה. מאז התחזק הרושם בטורקיה ובצפון קפריסין שהצד היווני לא יסכים לאיחוד האי בתנאים שימנעו שחזור של המצב שהיה קיים בשנות ה-60, בו הביטחון של המיעוט הטורקי היה מאויים. ארדואן ביטא חוסר סבלנות זאת באמרו ש"אין לנו עוד 50 שנה לבזבז".

הביקור של ארדואן אמנם היה חלק מהציון השגרתי של יום השנה (ה-47) לפלישה הטורקית לאי ("מבצע השלום בקפריסין" בטורקית, שזכה גם לכינוי "מבצע אטילה"), אך אפשר לחבר בין אופיו והסגנון האגרסיבי יותר של הנאום שנשא ארדואן במהלכו למצב הפוליטי בארצו. בעקבות הידרדרות המצב הכלכלי בטורקיה מתגברת ההתנגדות לממשלה ולעומד בראשה. סקרים מצביעים על היחלשות ארדואן והקואליציה הפרלמנטרית התומכת בו בקרב הציבור הטורקי, ואפילו על סיכוי שהוא לא ינצח בבחירות הצפויות להתקיים ב-2023. לכן, "חימום" העניין הקפריסאי הוא גם דרך לגייס את דעת הקהל הטורקית סביב סוגיה שזוכה לאהדה חוצת מפלגות בטורקיה. ואכן, במשלחת הטורקית הגדולה שליוותה את ארדואן בקפריסין היו נציגים ממפלגת האושר האסלאמיסטית, היושבת כעת באופוזיציה. אפשר לראות בכך סימן למאמצי ארדואן להרחיב את בסיס התמיכה הפוליטי שלו, דרך איחוד כוחות בהקשר הקפריסאי.

הזכרת ורושה על ידי ארדואן הייתה למעשה פרובוקציה מבוקרת. למרות הערכות, ארדואן נמנע מלנצל את ביקורו לחנוכת הבסיס הצבאי הקבוע שטורקיה בונה בצפון-מזרח קפריסין וממנו היא תוכל להפעיל כלי טייס בלתי מאוישים. על שום המשמעויות האזוריות הנרחבות של אותו בסיס, צעד זה היה עלול לגרור ביקורת חריפה מצד מדינות במזרח הים התיכון. הצהרה לגבי ורושה הייתה הפגנת אסרטיביות מתונה יותר. מזווית אחרת, אפשר לראות

בהצהרת ארדואן לגבי ורושה ניסיון ליצוק תוכן בנאומו. בימים שקדמו לביקורו בקפריסין הודיע הנשיא הטורקי שיש לו "בשורות טובות" למסור לצפון קפריסין. מכיוון שבאותה העת יצאה משלחת מאזרבייג'ן לצפון קפריסין, היו הערכות שאולי באקו תכיר בצפון קפריסין, אשר כיום רק אנקרה מכירה בה. לבסוף, "הבשורות הטובות" התבררו כתוכניות לבניית ארמון חדש לנשיא צפון קפריסין ולפרלמנט - מה שעורר אכזבה וביקורת בחלקים מדעת הקהל הטורקית. האירוע הדגיש את הבידוד המדיני המתמשך של צפון קפריסין, שלא זוכה בהכרה אפילו מבעלת הברית הקרובה ביותר של טורקיה. בהקשר זה, הקשחת העמדה הטורקית בנושא ורושה משמשת בנוסף דרך להפגין תמיכה ב"אחים" הצפון קפריסאים, המבודדים והנשענים על טורקיה.

זאת ועוד, פרויקט הבנייה הטורקי הגדול מהווה צעד נוסף בהעתקת המודל הפוליטי של ארדואן לצפון קפריסין, שעכשיו זוכה, כמו טורקיה עצמה, בפרויקטים תשתיתיים גדולים כמתנות ממנו. מתנה זאת ניתנת בזמן שהיחסים בין טורקיה לצפון קפריסין מורכבים. מצד אחד, הקשרים בין הנשיא הטורקי לנשיא הצפון קפריסאי טטאר, שבו תמך ארדואן בבחירות האחרונות, הדוקים וטובים מאד. מצד שני עולה התנגדות לממשלה הטורקית בחברה הצפון קפריסאית, שהיא חילונית יותר מהחברה הטורקית, וטטאר אף נחשב בעיני חלק מהטורקים-קפריסאים כמנהיג-בובה של אנקרה. סמל להתנגדות הזאת היה החלטתן של מפלגות האופוזיציה בצפון קפריסין, כולל שני נשיאים צפון קפריסאים לשעבר, להחרים את נאום ארדואן - צעד חסר תקדים, אשר זכה לתמיכה מגופים אזרחיים באי. מבחינה זאת, ביקור ארדואן והדיונים הציבוריים סביבו בטורקיה וגם בצפון קפריסין הדגישו את מורכבות היחסים בין שתי המדינות: מצד אחד "מולדת האם", שמגויסת לטובת צפון קפריסין אך גם מנצלת אותה כדי להשיג מטרות אסטרטגיות אזוריות ומנסה יותר ויותר לכפות את המודל הפוליטי שלה על האי; מצד שני, "מולדת הבת" שזקוקה לעזרה מטורקיה, המדינה היחידה שהיא יכולה להישען עליה, אך שבה קיימים גורמים המתקשים יותר ויותר לקבל את ההתערבויות והשינויים המגיעים מאנקרה ואף מפקפקים בחלק מההחלטות הטורקיות, הנראות כנובעות מאינטרסים טורקיים יותר מאשר מהאינטרסים הישירים של הצפון קפריסאים.

הנאום שנשא ארדואן בביקורו בקפריסין עורר תגובות בינלאומיות, רובן המוחלט שליליות. מועצת הביטחון העבירה ב-23 ליוני החלטת גינוי לתוכנית הטורקית לורושה. האיחוד האירופאי פרסם הודעת גינוי נגד הפתרון המדיני שהציע הנשיא הטורקי, וממשלת צרפת, שרואה את עצמה כשחקן הממלא תפקיד מיוחד באזור, אימצה קו זה. היה ניסיון בריטי, אשר נכשל, לא לציין ספציפית את טורקיה ואת צפון קפריסין בנוסח ההחלטה של מועצת הביטחון - ניסיון העשוי לשקף את רצון בריטניה למלא תפקיד של מתווכת בהקשר של חיזוק היחסים עם אנקרה אחרי הברקזיט. עם זאת, העובדה שכל המעצמות המערביות, ואף סין ורוסיה - שתיהן מוצגות לעיתים כבעלות ברית חדשות של טורקיה - הסכימו בסופו של דבר לנוסח ההחלטה, מדגישה עד כמה אנקרה מתקשה לקדם את הנרטיב הטורקי ביחס לקפריסין ולפרוץ את הבידוד המדיני הטורקי בכלל.

בעקבות ההצהרה של ארדואן וטטאר פרסם דובר משרד החוץ של ישראל הודעת תמיכה בקפריסין. כמו כן, שר החוץ היווני הגיע ב-20 ביולי לביקור בזק בישראל לפגוש את מקבילו. אחריו הגיע שר החוץ הקפריסאי לביקור בישראל שבמהלכו נפגש בין היתר עם ראש ממשלת ישראל, נשיא המדינה, שר החוץ, שר האוצר ושרת האנרגיה. שר החוץ יאיר לפיד [ציין](#) שבפגישה עם שר החוץ הקפריסאי כי הצד הישראלי הביע "דאגה עמוקה על המהלכים הפרובוקטיביים של טורקיה בקפריסין". בעוד שלחיזוק הקשרים של ירושלים עם ניקוסיה ואתונה יש יתרונות רבים, יש לשים לב שקיים קושי גובר מבחינת ישראל לשמור מרחק מהסכסוך היווני-טורקי, ולמעשה היא הולכת ובוחרת צד בסכסוך. במהלך שנת 2020, טורקיה נקטה שורה של מהלכים פרובוקטיביים במזרח הים התיכון, אך נראה היה שמאז בחירתו של ג'ו ביידן לנשיא ארצות הברית בשלהי 2020 היא מיתנה את פעילותה. אמנם היו ציפיות להודעה דרמטית אף יותר של ארדואן במהלך ביקורו האחרון בקפריסין, ועם זאת יש לשים לב האם הפתיחה החלקית של ורושה אינה מהווה חזרה לדפוס האסרטיבי יותר של אנקרה, שבלט ב-2020. בנוסף, למרות שעיקר תשומת הלב הופנתה לפתיחת ורושה, נושא הבסיס הצבאי שטורקיה בונה בצפון-מזרח קפריסין לכלי טייס בלתי מאוישים, וכן כוונתה לבנות בסיס ימי טורקי בצפון קפריסין, צריכים לעורר התייחסות אזורית נרחבת יותר ומעקב, כולל בירושלים.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט